

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Павлюк Сергій Григорович

УДК 338.436.33 (447)

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ (НА ПРИКЛАДІ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Спеціальність 08.10.01— розміщення продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Київ-1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України.

Науковий керівник

Доктор економічних наук, професор

ЧЕРНЮК ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА,

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, завідувач
відділом дослідження проблем комплексного розвитку і розміщення
продуктивних сил.

Офіційні опоненти:

Доктор економічних наук ЛИСЕЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ СТЕПАНОВИЧ, Рада по
вивченню продуктивних сил України НАН України, завідувач відділом регіональних
проблем розвитку і розміщення сільського господарства.

Доктор економічних наук, професор МАРМУЛЬ ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА,
Херсонський державний аграрний університет, завідувач кафедрою обліку і аудиту.

Провідна установа:

Національний аграрний університет, кафедра економіки АПК, м.Київ

Захист відбудеться “ 20 ” січня 2000 р. о 14³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д.26.160.01. Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України за адресою:
252032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил
України НАН України за адресою:

252032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60.

Автореферат розісланий “ 20 ” грудня 1999 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Доктор економічних наук, професор

С.І.

БАНДУР

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Актуальність теми. На всіх стадіях розвитку продуктивних сил суспільства економічні зв'язки були і є важливим чинником їх формування, забезпечуючи функціонування галузевих і міжгалузевих комплексів народного господарства держави як цілісного організму. Особливо підвищується значення економічних зв'язків при трансформації економічних систем, зміні сутності виробничих відносин, що призводить до руйнації багатьох традиційних і формування нових напрямків їх проходження.

Розвиток ринкового механізму господарювання в Україні викликав необхідність поглиблення дослідження як методологічних основ так і розробки практичних пропозицій по удосконаленню економічних зв'язків регіональних міжгалузевих комплексів, які здатні швидше реагувати на зміну ринкових реалій. Одним з найбільших міжгалузевих комплексів країни є агропромисловий (АПК), основне завдання якого - забезпечення людей продуктами харчування, а промисловість сировиною. Від його злагодженої роботи залежить продовольча безпека держави, її місце на продовольчих ринках світу. Регіональні АПК різного таксономічного рангу характеризуються специфікою і неоднаковим ступенем розвитку економічних зв'язків. При дослідженні особливостей формування економічних зв'язків регіональних АПК обласного рангу особливу увагу привертають індустріально-аграрні регіони, які традиційно виробляють більше продукції комплексу ніж споживають і мають значний вплив на формування продовольчого ринку та експортного потенціалу держави. До них належить і АПК Чернігівської області, в якому завдяки специфічним особливостям природних умов виробляється широкий асортимент сільськогосподарської продукції, характерної для Полісся і Лісостепу, створена промисловість по її переробці, по виробництву засобів виробництва для АПК, по інфраструктурному забезпеченню комплексу. Але складнощі переходу до ринку обумовили зменшення виробництва продукції АПК і зміну традиційних напрямків економічних зв'язків комплексу, що потребує розробки і впровадження заходів по активізації господарської діяльності, пошуку стабільних ринків збуту продукції як в Україні так і в інших державах, підвищення її конкурентоспроможності.

Питанням розвитку економічних зв'язків галузевих і міжгалузевих комплексів народного господарства приділяється значна увага вченими-економістами України, країн СНД та інших держав світу. Серед них значний внесок в дослідження даної проблеми зробили: І.В.Бураковський, О.М.Паламарчук, А.С.Філіпенко (Україна), Е.Б.Алаєв, О.А.Ізюмський, Ю.І.Колдомасов, І.В.Нікольський, Л.Г.Шагалов (Росія), У.Ізард, П.Ліндерт, П.Семюельсон (США). Особливості економічних зв'язків в АПК України розглядаються П.І.Гайдуцьким, А.М.Кандибою, М.М.Паламарчуком, С.О.Тивончуком. В їх працях висвітлюється організаційно-управлінська структура міжгалузевих і зовнішньоекономічних зв'язків АПК держави в цілому чи локальних агропромислових територіальних систем на рівні підприємств, об'єднань, адміністративних районів. Питання розміщення агропромислового виробництва і розвитку економічних зв'язків АПК на регіональному рівні (країни, економічного району) розглядаються в праця О.М.Алимова,

П.П.Борщевського, С.І.Дорогунцова, Б.М.Данилишина, А.С.Лисецького, П.Т.Саблука, В.І.Семенова, В.А.Тихонова, А.С.Точіліна, Л.Г. Чернюк. Щодо обласного рівня, то дослідження формування, становлення та розвитку економічних зв'язків майже не проводились.

Відсутність досліджень економічних зв'язків регіональних АПК обласного рівня в ринкових умовах, їх виключно важливе значення в забезпеченні зростання виробництва продукції АПК, зміцненні продовольчого експортного потенціалу країни обумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалася у відповідності з тематикою дослідження відділу дослідження проблем комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, зокрема науково-дослідними темами “Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України на тривалу перспективу” та “Оцінка природно-ресурсного потенціалу і ресурсного забезпечення економічного і соціального розвитку України на період до 2010 року”.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є розробка методологічних основ формування і становлення раціональної системи економічних зв'язків регіонального АПК та конкретних практичних рекомендацій по їх удосконаленню з метою зростання обсягів агропромислового виробництва.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність вирішення наступних задач:

- розкриття сутності економічних зв'язків як економічної категорії, їх ролі та значення у розвитку виробництва регіонального АПК;
- проведення типізації економічних зв'язків за виконуваними функціями і визначення їх структури для АПК обласного рівня;
- обґрунтування методики оцінки ефективності економічних зв'язків регіонального АПК;
- оцінка умов і факторів формування АПК Чернігівської області, його спеціалізації та економічних зв'язків;
- аналіз особливостей функціональної, галузевої і територіальної структур агропромислового комплексу Чернігівщини;
- визначення структури і характеру розвитку економічних зв'язків АПК Чернігівської області;
- виокремлення системи заходів і визначення пріоритетних напрямків формування перспективних раціональних економічних зв'язків регіональних АПК;
- обґрунтування прогнозованої ефективної структури міжгалузевих економічних зв'язків АПК Чернігівської області;
- розробка перспективної раціональної системи економічних зв'язків для оптимізації розвитку господарства регіонального АПК.

Наукова новизна одержаних результатів. До найбільш суттєвих наукових результатів, які одержано в дисертації, належать такі:

- поглиблені теоретико-методологічні основи формування економічних зв'язків регіонального АПК, визначено їх сутність, роль і значення в ринкових умовах;
- проведено типізацію економічних зв'язків за виконуваними функціями на всіх територіальних рівнях господарювання;
- обґрунтована раціоналізація галузевої і територіальної структури економічних зв'язків регіонального АПК обласного рівня, визначено їх характер;
- запропоновані методичні підходи до оцінки ефективності постачально-збутових економічних зв'язків регіонального АПК;
- визначено систему заходів необхідних для формування перспективних ефективних економічних зв'язків регіонального агропромислового комплексу в ринкових умовах господарювання;
- обґрунтовані пріоритетні напрямки раціоналізації економічних зв'язків регіонального АПК;
- розроблено перспективну раціональну систему економічних зв'язків регіонального агропромислового комплексу.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтована і запропонована в дисертаційному дослідженні система заходів, необхідних для підвищення ефективності економічних зв'язків АПК Чернігівської області, використана Управлінням економіки Чернігівської обласної державної адміністрації при розробці Програми соціально-економічного розвитку Чернігівської області (Лист Управління економіки Чернігівської обласної державної адміністрації № 01-153 від 19.01.1999 р.) Розроблена автором перспективна галузева і територіальна структури економічних зв'язків АПК Чернігівщини на 2005-2010 роки може бути використана при формуванні прогнозу розвитку продуктивних сил Чернігівської області. При комплексному прогнозуванні розвитку економічних зв'язків регіональних АПК обласного рівня за основу може бути використана запропонована в дисертації перспективна раціональна система економічних зв'язків оптимального розвитку господарства комплексу.

Результати дисертаційного дослідження можуть також використовуватися як складові частини методичних розробок у навчальних курсах “Розміщення продуктивних сил”, “Регіональна економіка”, “Економіка АПК”, “Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності”.

Особистий внесок здобувача. Дисертантом поглиблено і розширено поняття “економічні зв'язки” як економічної категорії, визначена їх сутність, проведена їх типізація за виконуваними функціями, розроблена система заходів і визначені перспективні напрямки формування економічних зв'язків регіонального АПК в ринкових умовах господарювання, розроблено перспективну раціональну систему економічних зв'язків ефективного розвитку його господарства.

Основні наукові положення, які виносяться на захист, розроблені автором самостійно і є його внеском у розвиток розміщення продуктивних сил і регіональної економіки.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертаційного дослідження доповідалися в 1994 - 1999 рр. на 4-х міжнародних і регіональних

науково-практичних конференціях. Серед них: Міжнародна науково-практична конференція “Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи” (м.Київ, 10-11 листопада 1994 р.); Науково-практична конференція “Сучасний стан та шляхи вирішення екологічних проблем Чернігівської області” (м.Ніжин, 15-16 лютого 1996 р.); Міжнародна науково-практична конференція “Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України” (м.Київ, 17-18 травня 1999 р.); Науково-практична конференція “Реформа міжбюджетних відносин і проблеми розвитку податкової системи” (м.Ірпінь, 14-15 жовтня 1999 р.)

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в 5 опублікованих працях загальним обсягом 2,1 друкованих аркушів. З них безпосередньо автору належить 1,5 друкованих аркушів.

Обсяг і структура дисертації. Дисертаційна робота викладена на 223 сторінках друкованого тексту, з них 151 сторінок основного тексту, містить 16 таблиць на 15 сторінках, 10 рисунків на 14 сторінках, 4 додатки на 45 сторінках. Дисертація складається з вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, який нараховує 166 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі розкрито актуальність теми дисертації, ступінь вивчення проблеми дослідження, зв’язок роботи з науковими програмами, темами; сформульовано мету і поставлено завдання дослідження; визначено методикку та інформаційну базу; обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних в роботі результатів; виділено особистий внесок дисертанта в розкриття проблеми дослідження.

У першому розділі “Теоретико-методологічні основи формування системи раціональних економічних зв’язків регіонального АПК” на основі критичного аналізу літературних джерел поглиблено визначення сутності поняття “економічні зв’язки” як економічної категорії, розкрита його сутність з врахуванням особливостей ринкової економіки. Економічні зв’язки – це відношення, які існують між суб’єктами господарювання різних форм власності, діяльності, територіальної зосередженості, в результаті взаємного функціонування яких створюється певний суспільний продукт.

В дисертаційній роботі в результаті аналізу різнобічних економічних зв’язків проведено їх типізацію за виконуваними функціями. Виділено два типи економічних зв’язків: 1) виробничо-технологічні (за допомогою яких здійснюється безпосереднє виготовлення певного продукту); 2) загально-економічні або інфраструктурні (забезпечують через опосередкований вплив здійснення виробничо-технологічних зв’язків). Економічні зв’язки можуть існувати як на мікро (на одному підприємстві), так і на макро (між державами) територіальних рівнях. Особливо тісні вони в територіально-виробничих комплексах, одним з провідних яких є АПК - найважливіший міжгалузевий комплекс народного господарства, який забезпечує виробництво, зберігання, переробку, доведення до споживача в основному продовольчої продукції. В роботі визначено сутність, роль і місце та значення економічних зв’язків в діяльності регіонального АПК обласного рівня. Внутрішньоконкомплексні економічні зв’язки дають можливість більш точно визначити і

зрозуміти специфіку галузевої і територіальної структури регіонального АПК, міжрегіональні - місце комплексу в загальнодержавному поділі праці з виробництва агропромислової продукції, особливості його спеціалізації, виробництва та споживання продукції АПК в порівнянні з іншими регіонами держави, міжнародні - конкурентоспроможність регіонального АПК на зовнішніх ринках агропромислової продукції і його місце в експорті держави, залежність від імпортованих надходжень продовольчої продукції.

Виділено коло методів для дослідження структури економічних зв'язків регіонального АПК. Економічні зв'язки регіонального АПК як складові міжгалузевого комплексу народного господарства держави мають власну структуру. Елементи галузевої і територіальної структури досліджені й оцінені за допомогою застосування методу системно-структурного аналізу; статистико-економічних методів, які включають складання міжгалузевих балансів матеріальних затрат на виробництво і вивіз-ввіз продукції АПК за межі регіону; картографічного методу, який полегшує наочне розуміння сутності досліджуваних явищ.

У другому розділі дисертації "Характер і особливості сучасного стану розвитку економічних зв'язків регіонального АПК Чернігівської області" проаналізовано вплив природних та соціально-економічних умов і факторів на формування спеціалізації, структури виробництва і характеру економічних зв'язків АПК Чернігівської області, досліджено галузево-функціональну і територіальну структури виробництва і економічних зв'язків регіонального АПК.

Завдяки розміщенню в природно-кліматичних зонах Полісся і Лісостепу на Чернігівщині склалася чітко виражена спеціалізація сільськогосподарської ланки АПК – в рослинництві: на вирощуванні озимих зернових культур (з переважанням озимого жита на півночі, а озимої пшениці - на півдні області); кукурудзи на силос на півночі, а на зерно на півдні; ячменю; проса; гречки; кормових культур по всій території області, льону-довгунцю і картоплі на півночі, а цукрового буряку - на півдні; овочів по всій території області з концентрацією в приміських зонах; в тваринництві: м'ясо-молочному скотарстві, свинарстві та птахівництві. Відповідно до сільськогосподарського виробництва, а також завдяки історичному процесу розвитку території і формуванню продуктивних сил області, наявності транспортної та інших інфраструктурних мереж, прикордонному положенню і тяжінню до Київської промислової агломерації склалася і спеціалізація промисловості АПК Чернігівщини на виробництві харчосмакової і м'ясо-молочної продукції, переробці сировини для легкої промисловості, випуску засобів виробництва для АПК, розвитку виробничої інфраструктури комплексу.

Дослідження галузевої структури АПК Чернігівщини показали, що вона ще далека від оптимальної. Основну частину у вартості виробництва всієї продукції АПК області становить продукція сільського господарства, випуск якої є найбільш фондо- і трудозатратним. Переробка її здійснюється далеко не повністю, оскільки вона в значних кількостях використовується на внутрішньогосподарські потреби, зокрема на оплату праці. Незначну частку в структурі випуску продукції комплексу займає виробництво засобів виробництва для АПК та виробнича і соціальна інфраструктура комплексу, причому обсяги випуску

в цих ланках зменшуються швидше ніж в інших галузях АПК області (табл.1). Вдосконалення галузевої структури АПК Чернігівщини необхідно здійснювати в напрямку зростання частки виробництва промислової і інфраструктурної ланки комплексу при збереженні абсолютних значень і зниженні відносних показників сільськогосподарської продукції.

В результаті дослідження галузево-функціональної структури АПК Чернігівської області виділені наступні елементи територіальної структури комплексу: три агропромислові зони – Поліська, Перехідна і Лісостепова, вісім спеціалізованих агропромислових районів, які є складовими двох інтегрованих агропромислових районів - 1) м'ясо-молочного тваринництва

Таблиця 1

Галузево-функціональна структура АПК Чернігівської області в 1997 р.
(у % до підсумку)*

Сфери АПК	Чисельність промислово-виробничого персоналу	Вартість основних виробничих фондів	Обсяг продукції
Виробництво засобів виробництва	2,2	2,1	0,7
Сільське господарство	78,7	72,4	62,2
Переробна промисловість	11,5	16,4	33,3
Виробнича і соціальна інфраструктура	7,8	9,1	3,8

* розраховано з використанням форми СО промисловості АПК та статистичної звітності Держкомстату України.

з розвинутим зерновим господарством (з вирощуванням озимого жита, проса, ячменю, гречки, кукурудзи на силос), льонарством, картоплярством і овочівництвом; 2) молочно-м'ясного скотарства з розвинутим зерновим господарством: вирощування озимої пшениці, кукурудзи на зерно, проса, ячменю, гречки; буряківництвом і овочівництвом. Елементами територіальної структури АПК Чернігівщини також є три агропромислові вузли - Чернігівський, Ніжинський і Прилуцький. Територіальна структура АПК області не є раціональною, що пов'язано із перекриванням ареалів вирощування сільськогосподарських культур і сировинних зон переробних підприємств, а також через зосередження більше 50% виробництва продукції комплексу в агропромислових вузлах. Вдосконалення територіальної структури АПК Чернігівської області

необхідно здійснювати в напрямі розосередження агропромислового виробництва по території області, оптимізації посівних площ згідно агро-кліматичних умов вирощування сільськогосподарських культур, закріплення сировинних зон переробних підприємств, які б забезпечували не менше 50% завантаження їх потужностей.

Характер розвитку, особливості галузево-функціональної і територіальної структури економічних зв'язків АПК Чернігівської області визначаються переважанням частки переробної промисловості у його товарообігу, вивозі і ввозі на всіх територіальних рівнях їх проходження, негативною тенденцією до скорочення вивозу засобів виробництва і послуг виробничої інфраструктури, особливо їх експорту. Позитивним у розвитку економічних зв'язків АПК області є збереження переважання вивозу продукції комплексу над її ввезенням, хоча порівняно з 1995 р. відбувається зменшення сальдо і втрата переваги вивозу її в держави Світу над вивозом в інші області України. (рис. 1).

Аналіз і порівняння територіальної структури економічних зв'язків АПК Чернігівської області із економічними районами України свідчить, що з 1991 по 1995 р. вивіз продукції комплексу перевищує обсяги її надходження до області з переважної більшості регіонів держави, і лише обсяги вивозу продукції АПК області в Подільський і Східний економічні райони знаходяться на рівні її надходження з них. Найбільший вивіз продукції АПК Чернігівщини в динаміці останніх років здійснюються в Центральний, Східний і Донецький економічні райони, які також забезпечують і найбільші її надходження до області. За останні роки відбулося зменшення додатного сальдо товарообігу продукції АПК Чернігівщини практично по всім економічним районам країни (рис. 2), (табл. 2).

З кожним роком розширюється географія економічних зв'язків АПК області із зарубіжними країнами. Так у 1991 р. економічні зв'язки комплексу Чернігівщини здійснювалися з 4-ма частинами Світу та 22 країнами, включаючи держави СНД і Балтії, а у 1997 р. - з 6-ма частинами Світу і 58 країнами. За цей період відбулося зменшення як вивозу так і ввозу продукції АПК області по країнам СНД і Балтії та зростання її товарообігу з країнами далекого зарубіжжя. Сальдо товарообігу продукції АПК Чернігівщини з країнами, що не входили до складу СРСР на протязі 1991 – 1998 рр. є від'ємним, тоді як вивіз її до країн СНД і Балтії значно перевищує надходження продукції комплексу з них (табл.3).

У третьому розділі дисертації “Перспективні напрямки формування і розвитку раціональної мережі економічних зв'язків регіонального обласного АПК” на основі, аналізу і визначення чинників, що впливають на забезпечення ефективного функціонування регіонального агропромислового комплексу розроблена перспективна система економічних зв'язків оптимального розвитку його господарства. Серед заходів підвищення ефективності розвитку продуктивних сил і агропромислового комплексу та

Таблиця 2.

Товарообіг продукції АПК Чернігівської області з економічними районами України *

	1991 млн. крб.	1997 м
--	----------------	--------

Економічні райони	Това-р ообіг	Вивіз	% до виво-зу	Ввіз	% до ввозу	Сальдо вивозу до ввозу (+,-)	Товар о-обіг	Вивіз	% до вивозу
Україна	2218,2	1656,5	100	561,7	100	1094,8	299,7	197,6	100
Поліський	162,5	123,5	7,5	39,0	7,1	84,5	15,6	10,9	5,5
Карпатський	87,2	44,4	2,7	42,8	7,8	1,6	15,7	8,8	4,5
Подільський	157,8	104,2	6,3	53,6	9,4	50,6	13,5	6,9	3,5
Центральний	278,5	187,6	11,3	90,9	16,4	96,7	87,0	62,1	31,3
Східний	376,4	210,4	12,7	166,0	28,9	44,4	59,8	30,0	15,2
Придніпровсь-к ий	382,0	313,1	18,9	68,9	12,5	244,2	19,0	12,8	6,5
Причорноморсь- кий	189,0	97,3	5,8	91,7	16,3	5,6	25,5	17,4	8,8
Донецький	584,8	576,0	34,8	8,8	1,6	567,2	63,6	48,7	24,7

* Розраховано з використанням форми 1 – вивіз статистичної звітності

Рис. 2.

Таблиця 3.

Товарообіг, вивіз і ввіз продукції АПК Чернігівської області з країнами зарубіжжя

Частини світу	Товаро- обіг	Вивіз	% до вивозу	Ввіз	% до ввозу	Сальдо вивозу до
1991 р. млн.крб	1	2	3	4	5	6
Країни світу, в т.ч:	1528,7	788,1	100,0	740,6	100,0	47,5
Країни СНД і Балтії;	1262,7	766,4	97,2	496,3	67,0	270,1
Країни далекого зарубіжжя, в т.ч:	266,0	21,7	2,8	244,3	33,0	-222,6
Європа;	197,7	1,8	0,2	195,9	26,5	-194,1
Інші країни світу.	68,3	19,9	2,6	48,4	6,5	-218,5
1997 р. млн.грн.	1	2	3	4	5	6
країни світу, в т.ч:	182,5	109,0	100,0	73,5	100,0	35,5
країни СНД і Балтії;	110,5	94,3	86,7	16,2	17,3	78,1
країни далекого зарубіжжя, в т.ч:	72,0	14,7	13,3	57,3	82,7	-42,6
Європа;	35,7	10,6	9,7	25,1	35,0	-14,5
інші країни світу	36,3	4,1	3,6	32,2	47,7	-28,1

* Розраховано з використанням форм 1 - вивіз і 8 ЗЕЗ статистичної звітності.

На основі аналізу характеру і напрямків економічних зв'язків обласного АПК з врахуванням перспектив розвитку його складових в дисертації розроблений прогноз ефективної структури економічних зв'язків АПК Чернігівської області до 2010 року. Згідно запропонованого прогнозу в області мають зрости відносні і абсолютні показники виробництва, споживання і вивозу продукції комплексу, особливо за межі країни. Має значно підвищитися частка у ввозі продукції АПК до області засобів виробництва і послуг виробничої інфраструктури, сільськогосподарської і іншої сировини для завантаження виробничих потужностей переробних підприємств Чернігівщини.

На основі проведених досліджень розроблена блок-схема перспективної раціональної системи економічних зв'язків оптимального розвитку господарства регіонального АПК, яка складається з наступних чотирьох блоків, що взаємодіють між собою: власне регіональний АПК зі своєю структурою; умови і фактори формування регіонального агропромислового комплексу і його економічних зв'язків; тип

економічних зв'язків; система заходів підвищення економічної ефективності розвитку господарства і економічних зв'язків регіонального АПК. За допомогою розробленої схеми можливе формування прогнозу економічних зв'язків будь-якого регіонального АПК з врахуванням його специфіки і тенденцій розвитку (рис. 3).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розроблені теоретико-методологічні основи формування раціональної системи економічних зв'язків регіонального АПК. Проаналізовані стан і обґрунтований прогноз розвитку економічних зв'язків регіонального АПК Чернігівської області на 2005-2010 рр. Запропоновано перспективну раціональну систему економічних зв'язків оптимального розвитку господарства регіонального АПК. Виконане дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1. При становленні ринкових умов господарювання вивчення регіональних особливостей формування і прогнозування розвитку економічних зв'язків АПК набувають особливого значення. Від їх злагодженого функціонування залежить продовольча безпека держави, місце її на агропромислових ринках світу, добробут народу. Тому актуальним є пошук нових нетрадиційних методів і форм ефективного управління економічними зв'язками комплексу, а тенденції до децентралізації економічних процесів в державі викликають підвищену увагу до діяльності і регіональних АПК.

3.

2. У дисертаційній роботі розкрито сутність економічних зв'язків як економічної категорії з врахуванням реалій ринкової економіки; розроблено нові підходи до розуміння поняття “агропромисловий комплекс” як міжгалузевого утворення народного господарства та сутності його економічних зв'язків; виділено два типи економічних зв'язків: загальноекономічні (інфраструктурні) і виробничо-технологічні. Дослідження особливостей функціонування елементів структури і економічних зв'язків регіональних АПК було здійснено з використанням методів економічного аналізу: системно-структурного аналізу, статистично-економічних, зокрема міжгалузевих балансів, вивозу і ввозу продукції АПК за межі регіону з врахуванням її виробництва і споживання; економічного моделювання і економічного прогнозування ефективності економічних зв'язків регіонального АПК; картографічних, які полегшують розуміння процесів і явищ, що охоплюють певні території (п. 1.1; п. 1.2; п. 1.3).

3. Чернігівська область розташована в зоні Полісся і Лісостепу, де природно-кліматичні умови разом з комплексом соціально-економічних факторів формування продуктивних сил регіону вплинули і визначили спеціалізацію сільськогосподарської ланки АПК, яка притаманна даним агрокліматичним зонам. З області створена потужна переробна ланка АПК, функціонують виробництво засобів виробництва і об'єкти виробничої інфраструктури. На Чернігівщині завжди вироблялося більше продукції АПК ніж споживалося її в регіоні. Це показує і аналіз та співставлення індексів виробництва і споживання окремих видів продукції

комплексу (п. 2.1; п. 2.2).

4. Проведений аналіз галузево-функціональної структури АПК Чернігівської області свідчить, що вона нині не є раціональною, оскільки основне місце у виробництві продукції комплексу належить сільському господарству, переробка продукції якого здійснюється не повністю. Так, по виробництву сільськогосподарської продукції Чернігівщина займає 10 місце в Україні, а по випуску продукції переробної промисловості - лише 16. Частка виробництва засобів виробництва (1%) і виробничої інфраструктури (4%) у випуску продукції АПК області є також недостатньою. Територіальна структура даного комплексу Чернігівщини також є нераціональною, оскільки відбувається перекриття ареалів вирощування сільськогосподарських культур і сировинних зон переробних підприємств та через високу концентрацію виробництва (більше 50%) продукції АПК в трьох агропромислових вузлах: Чернігівському, Ніжинському та Прилуцькому (п. 2.2).

5. Дослідження абсолютних і відносних показників, що характеризують постачально-збутові економічні зв'язки АПК Чернігівської області, показали, що вивіз продукції комплексу з регіону значно перевищує її надходження. При цьому відбувається скорочення частки внутрішньообласного її товарообігу у структурі загального товарообігу продукції АПК Чернігівщини, зараз вона складає менше 50%. Це свідчить про досить високу самозабезпеченість регіону продукцією комплексу, особливо сільського господарства і переробної промисловості. Галузева структура економічних зв'язків АПК Чернігівщини не є раціональною і її необхідно вдосконалювати в напрямку зменшення частки переробної промисловості та підвищення обсягів виробництва засобів виробництва для АПК, а також продукції виробничої інфраструктури на всіх територіальних рівнях здійснення економічних зв'язків агропромисловим комплексом області (п. 2.3).

6. Аналіз територіальної структури економічних зв'язків АПК Чернігівської області свідчить, що незважаючи на зменшення їх активності вона залишається ефективною. Вивіз продукції АПК області перевищує її ввіз як в регіони України так і в зарубіжні країни. Подальше вдосконалення, можливе в напрямку зменшення частки внутрішньообласного товарообігу продукції комплексу у всьому її товарообігу, зростання обсягів вивозу продукції АПК як в інші області України, так і за кордон при збереженні і розширенні традиційних ринків її збуту в країнах СНД, і освоєнні перспективних ринків, особливо в країнах Близького Сходу, Південно-Східної Азії, Африки і Америки (п. 2.3).

7. Систематизація економічних зв'язків АПК проведена на основі визначення і врахування рівнів розвитку внутрішньорегіональних, міжрегіональних і міжнародних економічних відносин. Система заходів, а також пріоритетні напрямки розвитку економічних зв'язків регіональних АПК мають свої особливості для АПК Чернігівської області, зумовлені специфічними природними і соціально-економічними умовами розвитку регіону (п. 3.1).

8. З використанням методів економічного прогнозування по результатам дослідження розроблено прогноз перспективної ефективної галузевої, територіальної і товарної структур економічних зв'язків АПК Чернігівської області на 2005-2010 роки, згідно якого в регіоні передбачено зростання обсягів виробництва,

споживання і вивозу продукції комплексу, особливо за межі держави. Експорт її має перевищувати поставки в області України. У ввозі продукції АПК на Чернігівщину мають зрости обсяги надходжень виробів непродовольчих галузей комплексу (п. 3.2).

9. В дисертації розроблена блок-схема перспективної раціональної системи економічних зв'язків оптимального розвитку господарства регіонального АПК як основи для прогнозування економічних зв'язків будь-якого агропромислового комплексу регіонального рівня з врахуванням специфічних особливостей і тенденцій його розвитку (п. 3.3).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Павлюк С.Г., Пепа Т.В. Зовнішньоекономічна діяльність регіональних АПК// Регіональні агропромислові комплекси України / Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О./ За редакцією П.П.Борщевського. - К.: Наукова думка, 1996. - С. 117-129 (у співавт.: особистий внесок - розкрито особливості зовнішньоекономічної діяльності АПК Чернігівської області).

2. Павлюк С.Г. Сутність, типізація і структура економічних зв'язків регіонального АПК //Продуктивні сили і регіональна економіка. - Зб.наук.пр. / Відповідальний редактор С.І.Дорогунцов. - К.: РВПС України НАН України, 1999. - С. 147-153.

3. Павлюк С.Г. Критерії формування раціональних економічних зв'язків регіональних АПК // Регіональні проблеми розвитку продуктивних сил АПК. - Зб.наук.пр. / Відповідальний редактор С.І.Дорогунцов. - К.: РВПС України НАН України, 1999. - С. 74-77.

4. Павлюк С.Г. Економічні зв'язки галузі // Харчова і переробна промисловість. - 1996. - № 10. - С. 15-16.

5. Павлюк С.Г., Пепа Т.В. Розвиток економічних зв'язків в обласному АПК // Економіка АПК. - 1997. - № 6. - С. 37-40 (у співавт.: особистий внесок - проаналізовано економічні зв'язки Чернігівської області з іншими регіонами України).

АНОТАЦІЯ

Павлюк С.Г. "Регіональні особливості формування раціональної системи економічних зв'язків агропромислового комплексу (на прикладі Чернігівської області)". - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.10.01 - Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. - Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ, 1999.

Дисертація присвячена дослідженню актуальної проблеми сучасної економіки України - формування раціональної системи економічних зв'язків регіонального АПК.

Актуальність дисертаційної роботи визначається виключно важливим значенням економічних зв'язків в забезпеченні зростання виробництва агропромислової продукції, зміцненні продовольчої безпеки та

експортного потенціалу країни, а також тим, що комплексні дослідження економічних зв'язків регіональних АПК обласного рівня в ринкових умовах господарювання практично не проводились.

Поглиблено визначення сутності поняття “економічні зв'язки” як економічної категорії згідно реалій ринкових умов господарювання, проведено їх типізацію по виконуваним функціям, визначені методичні підходи до оцінки ефективності економічних зв'язків регіонального АПК. Проведено аналіз сучасно стану галузевої і територіальної структур агропромислового комплексу Чернігівської області та особливості його економічних зв'язків на внутрішньообласному, міжрегіональному і міжнародному рівнях. Обґрунтовано систему заходів та пріоритетні напрямки формування раціональних економічних зв'язків регіонального АПК. Розроблена перспективна галузева і територіальна структура економічних зв'язків АПК Чернігівської області на 2005-2010 роки. Запропонована блок-схема перспективної раціональної системи економічних зв'язків регіонального АПК.

Ключові слова: регіон, агропромисловий комплекс, економічні зв'язки, економічна ефективність, економічна оцінка, галузева структура, територіальна структура, товарообіг, вивіз, ввіз.

АННОТАЦИЯ

Павлюк С.Г. “Региональные особенности формирования рациональной системы экономических связей агропромышленного комплекса (на примере Черниговской области)” - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.10.01 - Размещение производительных сил и ре-гиональная экономика. Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины, Киев, 1999.

Диссертация посвящена исследованию актуальной проблемы современной экономики Украины - формирования рациональной системы экономических связей регионального АПК. В работе исследованы теоретические основы функционирования экономических связей межотраслевых комплексов народного хозяйства страны на различных территориальных уровнях и показано их практическое применение при исследовании экономических связей АПК Черниговской области.

Актуальность диссертационной работы определяется исключительно важным значением экономических связей в обеспечении роста производства агропромышленной продукции, продовольственной безопасности, экспортного потенциала, занятости и благосостояния населения страны, а также тем, что комплексные исследования экономических связей региональных АПК областного уровня в рыночных условиях хозяйствования практически не проводились.

В работе автором углублена сущность понятия “экономические связи” как экономической категории, определены их роль и значение в развитии производства регионального АПК; проведена типизация экономических связей, которые согласно выполняемым функциям разделяются на два типа:

1) общеэкономические (инфраструктурные); 2) производственно-технологические, определена структура экономических связей для агропромышленных комплексов областного уровня; предложены

методические подходы к оценке экономической эффективности экономических связей регионального АПК.

На основе оценки экономико-географического положения области, земельных, водных и климатических ресурсов, исторического процесса формирования производительных сил региона, трудоресурсного потенциала АПК Черниговщины и инфраструктурного обеспечения комплекса определены специализация, отраслевая и территориальная структуры АПК Черниговской области.

Сельское хозяйство региона специализируется на производстве продукции, характерной для природно-климатических зон Полесья и Лесостепи, которая повлияла и определила формирование мощной перерабатывающей промышленности. Анализ индексов локализации производства и потребления отдельных видов продукции АПК показывает, что производство большинства видов продукции регионального АПК больше, нежели их потребление в области. Отраслевая структура АПК Черниговщины неэффективна, потому что основное производство продукции комплекса приходится на сельское хозяйство при очень низком удельном весе производства средств производства для АПК и производственной инфраструктуры. Территориальная структура АПК области также нерациональна из-за концентрации более половины производства продукции АПК области в трех агропромышленных узлах: Черниговском, Нежинском и Прилуцком.

Исследования экономических связей АПК Черниговской области показали, что вывоз продукции комплекса из региона превышает ее поставки. Отраслевую структуру экономических связей АПК области необходимо усовершенствовать в направлении уменьшения доли перерабатывающей промышленности и возрастания объемов поставок средств производства для АПК и продукции производственной инфраструктуры на всех территориальных уровнях экономических связей как в вывозе, так и в ввозе по региону. Территориальная структура экономических связей агропромышленного комплекса Черниговщины рациональна, поскольку вывоз продукции комплекса больше нежели ее ввоз в область, как из регионов Украины, так из зарубежных стран.

В диссертации определены система мероприятий повышения эффективности и приоритетные направления формирования перспективных рациональных экономических связей регионального АПК в условиях рыночной экономики. Основные из них следующие: законодательное обеспечение развития эффективных экономических связей регионального АПК; полноценные товарно-денежные отношения; защита отечественного производителя; повышение требований к качественным характеристикам продукции; маркетинговое обеспечение; рациональное использование инфраструктуры, которые имеют свои особенности для АПК Черниговской области.

В диссертационном исследовании разработана блок-схема перспективной рациональной системы экономических связей регионального АПК как основы прогнозирования экономических связей агропромышленного комплекса регионального уровня.

Ключевые слова: регион, агропромышленный комплекс, экономические связи, экономическая эффективность, экономическая оценка, отраслевая структура, территориальная структура, товарооборот, вывоз, ввоз.

THE SUMMARY

Pavlyuk S.G. "Regional features of formation of rational system of agriculture economic relations (on an example of Chernigiv region)". – Manuscript.

The dissertation on getting of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a speciality 08.10.01 – Productive forces accommodation and regional economy. – Council on study of productive forces of Ukraine NAS of Ukraine, Kyiv, 1999.

The dissertation is devoted to investigation of an urgent problem of modern economy of Ukraine – the formation of rational system of economic relation of regional AIC.

The actuality of dissertation is determined by the importance of economic relations in providing the increasing of agricultural production, consolidation of productive safety and export potential of the country, because the complex investigation of regional AIC economic relations in the market conditions of managing were not conducted.

The essence of concept "economic relations" as economic category according to the market condition of managing is improved, the typical system of fulfilled functions is done, the methods of approach to effective valuation of economic relations of AIC is determined. The analysis of a modern condition of branch and territorial structure of AIC of Chernigiv region and features of its economic relations on home regional, interregional and international territorial level is conducted.

The system of measures and priority directions of formation rational economic relations of AIC is motivated. The perspective branch and territorial structure of economic relations of AIC of Chernigiv region on 2005-2010-s is developed. The effective structure of economic relations of regional AIC is offered.

Key words: region, agroindustrial complex, economic relations, economic efficiency, branch structure, territorial structure, trade turnover, export, import.

Підписано до друку 13.12.99р. Формат 60x80/16.

Ум. друк. арк. 1.0 Обл.-вид. арк 1.0

Наклад 100. Зам. 182.

161600 Чернігівська обл., М.Ніжин, вул. Кропив'янського, 2, к.101, ТОВ "Наука-Сервіс"

тел.2-45-30.